

I. СОЦІАЛЬНА ПЕДАГОГІКА

УДК 37.008(091)

Бованенко О.О.

АНАЛІЗ РІЗНИХ НАУКОВИХ ПІДХОДІВ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «КУЛЬТУРА» У ПРАЦЯХ ВІТЧИЗНЯНИХ І ЗАРУБІЖНИХ ДОСЛІДНИКІВ

У статті розкрито сутність поняття «культура», проаналізовано процес історичного розвитку і становлення поняття «культура особистості». Охарактеризовані філософські, історичні, соціологічні, педагогічні, психологічні підходи до визначення поняття «культура» у працях вітчизняних і зарубіжних науковців. Розглянуто культурологічний підхід, роль культури в освітньому просторі.

Ключові слова: культура, філософські, історичні, соціологічні, педагогічні, психологічні підходи до визначення поняття «культура», культурологічний підхід в освіті, освітній простір.

Щорічно в нашій країні відбуваються економічні та політичні зміни, на фоні яких висувуються нові вимоги до освіти та процесу виховання.

Сучасні освітні процеси детермінують формування всебічно розвинутої, духовно-багатої, культурної особистості як стрижня розвитку суспільства.

Ключовим елементом успішного та гармонійного розвитку суспільства вважається культура, а також необхідне оволодіння накопиченим досвідом попередніх поколінь, глибинне вивчення культурної спадщини та національних особливостей.

Метою нашої статті є аналіз багатоаспектності визначення терміну «культура», взаємозв'язку понять «культура» і «особистість», зокрема, розгляду різних наукових підходів до визначення поняття «культура» у працях вітчизняних і зарубіжних науковців».

Говорячи про виховання гармонійної, культурної особистості передусім ми вважаємо, що варто розглянути саме поняття «культура», що походить від латинського *cultura* і в перекладі означає «обробіток, вирощування, догляд» [5, с. 391].

Перші уявлення про культуру вчені знаходять в історії давніх римлян – вони вбачали в ній узагальнення всіх форм людської активності. Культура визначалась, як штучне, рукотворне буття, отримане людиною в результаті перетворення буття суспільного – «натури». Поняття «культура», таким чином, було спочатку аналогічне до поняття «господарство» і співвідносилось з культурою чогось: культурою душі, культурою розуму, культу богів і культу предків.

Безпосередньо поняття «культура» одним із перших використав римський письменник Марк Порцій Катон (III ст. до н.е.) у значенні «агрикультура» в

одному із трактатів про землеробство, де мова йшла про догляд за ділянкою землі. Згодом поняття «культура» «відривається від земного ґрунту» й метафорично співвідноситься з розумністю [7].

Від цього ж слова утворене й середньовічне *cultura mentis* - культура мислення.

В античній свідомості поняття «культура» в цілому ототожнювалося з поняттям «пайдейя», тобто «освіченість». Пайдейя, за визначенням Платона, означає керівництво до зміни людини, усієї її сутності. У наступному розвиткові філософської думки в Європі цей сукупний плід людської діяльності, як і сам її процес, набував різних термінологічних визначень - «цивілізація», «виховання», «освіта», «формування» [16].

Вже римський філософ Марк Туллій Цицерон у своєму уявленні про культуру мав на увазі не землю, а духовність. У своєму трактаті «Тустуланські бесіди» (45 р. до н.е.) він називає філософію «культурою душі», «мистецтвом вигадування душі», зауважує про необхідність культури душі й духу (*cultura animi*), і, на його думку, тільки завдяки культурі (обробленню) людина стає досконалішою істотою. Саме в культурі мислення Цицерон вбачав шлях до розширення духовного світу людини [15].

У XVII столітті значення «культури» вже подається ширше – те, що твориться людиною, на відміну від того, що твориться з природою (Д. Віко, 1725). Отже, культуру розглядають як другу, створену людством реальність, штучну природу людини [5].

З XVIII століття у філософії слово «культура» отримало інше тлумачення та значення – освіченість, освіченість, вихованість людини у суспільстві, культура містить матеріальні, духовні, художні різновиди людської діяльності, процеси цієї діяльності [12].

У науковий світ поняття «культура» ввів антрополог Едуард Тейлор (1871 р.) і воно мало таке визначення, як: комплекс, що включає в себе знання, вірування, мистецтво, мораль, закони, звичаї, а також інші вміння та навички, засвоєні людиною, як членом суспільства.

Базуючись на роботах попередника, американські вчені А. Крьюбер і К. Клакхон згрупували визначення культури таким чином:

1. Описові визначення. Ці визначення базуються на концепції основоположника культурної антропології Б. Тайлора. Згідно з цими визначеннями, культура - це сукупність усіх видів людської діяльності, норм, уподобань, вірувань; вона охоплює мистецтво, мову, систему етикету, мораль, цінності, релігію, це, по суті, пристосування до соціального й природного оточення, яке складалося віками.

2. Історичні визначення підкреслюють роль традицій, звичаїв, обрядів, ритуалів, церемоній, і соціального успадкування в процесі культурного розвитку людства, їх об'єднують із генетичними визначеннями, у яких увагу зосереджено на всьому тому, що зроблено людьми й передається з покоління в покоління, – знаряддях, символах, поглядах, віруваннях тощо.

3. Нормативні визначення акцентують на значенні прийнятих правил і норм. Культура, таким чином, є способом життя індивіда, зумовленим його соціальним оточенням.

4. Ціннісні визначення. У них розуміють культуру як сукупність матеріальних і духовних цінностей групи людей, їх інститутів, звичаїв, реакцій поведінки.

5. Психологічні визначення акцентують на вирішенні людиною певних проблем на психологічному рівні. Культура вважається особливим пристосуванням людей до природного оточення, а також до їх матеріальних потреб і складається з усіх результатів такого пристосування.

6. Структурні визначення. Згідно з ними, культура є системою певних ознак, по-різному пов'язаних між собою. Матеріальні й нематеріальні культурні ознаки, організовані навколо основних потреб, утворюють соціальні інститути, які є ядром (моделлю) культури.

7. Ідеологічні визначення: культура - це організація різних феноменів (матеріальних предметів, дій, ідей, почуттів), що є предметом символізації.

8. Визначення на базі теорій навчання: культура - це поведінка, якої людина навчилася, а не набула як біологічну спадщину. Таке визначення культури характерне для культурантрології, де культура уявлялася як властива людському виду поведінка, якої навчають і яка передається від одного індивіда, групи індивідів або покоління іншим за допомогою механізму соціальної спадковості.

9. Символічні визначення: культура – це організація різних феноменів (матеріальних предметів, дій, ідей, почуттів), що складається у вживанні символів або залежна від цього [10].

У радянській часи Л. Кертман запропонував свою класифікацію, що містить визначення поняття «культура»:

1. Антропологічний, суть якого полягає у визнанні самоцінності культури кожного народу, а також у визнанні рівноцінності усіх культур на землі.

Прикладом визначення цього підходу може бути розуміння культури як того, що створено людиною, будь то матеріальні предмети, зовнішня поведінка, символічна поведінка або соціальна організація (Л. Бернард), а також як спосіб життя, який наслідують спільність або плем'я (К. Уіслер).

2. Соціологічний підхід, в якому культура трактується як чинник організації і утворення життя якого-небудь суспільства. Мова йде про те, що в кожному суспільстві є деякі культуруотворюючі «сили», що спрямовують його життя по організованому, а не хаотичному шляху розвитку. Культурні цінності створюються самим суспільством, але вони ж потім і визначають розвиток цього суспільства, життя якого починає все більше залежати від зроблених їм цінностей.

Прикладом визначення цього підходу автор подає поняття «культура», як успадковані винаходи, речі, технічні процеси, ідеї, звичаї і цінності (Б. Малиновский); міцні вірування, цінності і норми поведінки, яка організовує соціальні зв'язки і робить можливою загальну інтерпретацію життєвого досвіду (У. Беккет), а також, як мову, вірування, естетичні смаки, знання, професійну майстерність і всякого роду звичаї (А. Радкліфф-Браун).

3. Філософський підхід, який відрізняється від інших тим, що шляхом аналізу в житті суспільства виділяють деякі риси, характеристики, закономірності. Їх і розуміють як те, що складає основу культури або причину її розвитку. І культура розуміється як «зміст» або як «спосіб буття» суспільства. Під поняттям «культура» філософи розуміють всі види перетворювальної діяльності суспільства і людини разом з її результатами.

Прикладом визначення цього підходу може бути розуміння культури, як шляху від замкнутої єдності через розвинене різноманіття до розвиненої єдності (Г. Зиммель), що має відносно постійний нематеріальний зміст, який передається в суспільстві за допомогою процесу соціалізації (Г. Беккер), а також функціонує, як організована система, що спрямовує соціальні дії особистості, має регулятивну силу та впливає на всі соціальні процеси (Т. Парсонс) [8].

Окрім трьох вище зазначених підходів при детальному аналізі наукової літератури ми зустрічаємо ще два підходи до розгляду поняття «культура» – педагогічний та психоаналітичний підходи.

Прикладом педагогічного підходу може бути визначення поняття «культура» запропоноване в словниковій літературі, а саме як «сфери духовного життя суспільства» [6, с. 439], а також «явище, завдяки якому люди стають соціально адаптованими, активними та професійно придатними» (Л. Хоружа) [13, с. 19].

Вивчаючи психоаналітичний підхід, ми проаналізували наукові роботи яскравих представників (З. Фройд та К. Юнг) даного підходу. Вчені підкреслювали, що поняття «культура» позначає всю суму досягнень, що відрізняють життя людини від життя його предків із тваринного світу, а також культура служить двом цілям: захисту людини від природи та врегулюванню відносин між людьми [14].

Відповідно до психологічного підходу розглядають ті сторони культури, які пов'язані з найвищими проявами психіки – духовною культурою, вищим рівнем особистісного розвитку (за О. Лазуровський), «самоактуалізацією особистості» (за А. Маслоу) [3].

Проаналізована багатоаспектність визначення терміну дала змогу нам зробити висновок про тісний зв'язок між категоріями культури та особистості, що має наслідки у визначенні підходів в освітній практиці. Так, на думку Г. Балла і В. Медінцева, гуманістична орієнтація в освіті передбачає «спрямованість на підвищення власне особистісного розвитку людини, що вимагає якомога повнішого її входження в культуру, не лише як носія, але й як суб'єкта останньої» [2, с. 7-14].

Одним із завдань навчального процесу вищого навчального закладу є забезпечити формування культури студентів як вагомого компонента особистісного та професіонального зростання.

Гуманістична орієнтація в освіті передбачає спрямованість на підвищення власне особистісного розвитку людини, що вимагає якомога більш повного її входження в культуру, не лише як носія, але й як суб'єкта останньої.

Кінцевою метою педагога постає всебічний розвиток і максимальна реалізація потенцій індивіда, а це можливо лише за умови розвитку в ньому якості особистості, тобто буття культури в індивіді.

Культуровідповідність – принцип в освіті і вихованні, що передбачає нерозривний зв'язок виховання і навчання з культурним надбаннями людства і свого народу.

Серед досліджень, які стосуються саме культурологічного підходу в освіті, передусім слід назвати праці В. Гури, А. Погодіної, І. Балхарової, Є. Фортунової, І. Калмагорової, в яких розроблені концептуальні положення даного підходу та принципи розбудови освіти в контексті цього підходу в умовах навчання за різними профілями [2, с. 7-14].

За культурологічного підходу дослідник, педагог більше працює над створенням культурного середовища, в якому відбувається процес навчання, діагностика культурних установок особистості тощо.

У словнику культурологічний підхід визначається як конкретно-наукова методологія пізнання та перетворення педагогічної реальності, основою якої є аксіологія; бачення освіти через призму поняття культури, тобто розуміння її як культурного процесу, котрий відбувається у культуровідповідному середовищі, всі компоненти якого наповнені людськими змістами і слугують людині, котра вільно проявляє свою індивідуальність, здатність до культурного саморозвитку і самовизначення у світі культурних цінностей.

Культурологічний підхід – це напрям в педагогічній практиці, в основі якого лежить принцип культуровідповідності освіти, котрий жодним чином не суперечить науковому змісту освіти, а доповнює його і збагачує. Цей підхід забезпечує гуманізацію та гуманітаризацію освіти.

Культурологічний підхід за В. Гура базується на конструктивній концепції культури, «допомагає подолати протиріччя безособового уявлення людини і повернути учневі його суттєво людські характеристики як вільної особистості, яка самовизначається і знаходиться у безперервному діалозі з собою, з іншими особистостями ті творами культури» [4, с. 16].

Суть культурологічного підходу автор бачить в тому, що в центрі уваги повинна опинитись людина як суб'єкт культури, а навчальне середовище повинно розбудуватись, перед усім, як культурне середовище.

Культурологічний підхід визначено як бачення людини крізь призму понять культури, яке дозволяє розглядати людину у навчальній діяльності як вільну, активну індивідуальність, здатну до самодетермінації в результаті спілкування з іншими особистостями, культурами, як в межах сьогоденного життєвого світу особистості (малий час культури), так і в інших епохах (великий час культури).

Згідно з трактуванням культурологічного підходу, що розкритий в наукових роботах М. Бастуна людина розглядається, як «вільна особа, котра через буття у культурі самовизначається як особистість» [3, с. 61-64].

Натомість І. Колмогорова розглядає культурологічний підхід до формування педагогічної культури педагога, визначає цей підхід як сукупність теоретико-методологічних положень та організаційно-педагогічних заходів спрямованих на створення умов для освоєння й трансляції педагогічних цінностей

і технологій, котрі забезпечують творчу самореалізацію особистості педагога у професійній діяльності. Аналізуючи поняття «культура» у контексті культурологічного підходу в освіті, науковець наголошує на людинотворній функції культури і на тому, що входження людини в культуру є процесом теоретичного та ціннісного відношення до світу [9, с. 163-167].

Культурологічний підхід А. Погодіна розглядає як засіб для аналізу і вибудовування передусім організаційної культури навчального закладу. На її думку, сформована організаційна культура передбачає формування спільного простору, включаючи цінності, норми і поведінкові моделі. Даний простір, в свою чергу, складає суттєву частину культуровідповідності освітнього середовища, котре є однією з важливих засад реалізації культурологічного підходу в освіті [11, с. 41-47].

Під поняттям «культура» ми можемо розглядати культуру національну, естетичну суспільства, що історично склалось, а також культуру особистості. Однак, про реальну цінність культури можна говорити тільки по відношенню до конкретної особистості, оскільки особистість є основним носієм культури.

Таким чином, «культура – це система, що історично розвивається, це багатопланова система створених людиною матеріальних і духовних цінностей, соціокультурних норм і шляхів її поширення та споживання, а також процес самореалізації і саморозкриття творчого потенціалу особистості та суспільства в різних сферах життя. Культура і духовність є основними соціальними детермінантами світогляду людини» [1, с. 4].

Можна зробити висновок, що є нагальна проблема перетворення сучасного навчального процесу відповідно до культурологічних змін у суспільстві, планово втілюючи формулу освіти: «від людини освіченої – до людини культури».

Використана література:

1. Балакіна Т.И. *Мировая художественная культура. Россия IX-начала XX в.* – М., 2008. – С.4.
2. Балл Г.О., Медінцев В.О. *Особистість як індивідуальний модус культури і як інтегративна якість особи / Горизонти освіти.* – 2011. - №3. – С. 7-14
3. Бастун М.В. *Культурологічний підхід в освіті як засіб соціалізації особистості майбутнього педагога // Вісник Київського національного університету імені Т.Г. Шевченка.* – 2013. – С.61-64.
4. Гура В.В. *Культурологический подход как теоретико-методологическая основа гуманизации информационных технологий обучения: автореф. дис... канд. пед. наук 13.00.01/ В.В. Гура.* – Ростов-на-Дону, 1994. – 16 с.
5. *Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / За заг. ред. проф. І.Д. Звереві.* – Київ, Сімферополь: Універсум, 2012. – 536 с.
6. *Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; головний ред. В.К. Кремень.* – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
7. Катон Марк. *Плутарх. Сравнительные жизнеописания. Т. 1.* – М., 1964 – 405 с.

8. Кертман Л. Е. К методологии изучения культуры и критике её идеалистических концепций // Новая и новейшая история. – 1973. – № 3. <http://www.countries.ru/library/theory/definition.htm>
9. Колмогорова И.В. Культурологический подход к формированию педагогической культуры учителя // Известие Уральского государственного университета. – 2008. – № 60. – С. 163-167.
10. Кребер А., Клакхон К. Культура: Критический анализ концепций и дефиниций. – М., 1992 – 301 с.
11. Погодина О.В. Культурологический подход в социально-психологических исследованиях образовательных учреждениях // Психологическая наука и образование. – 2010. – №1. – С. 41-47.
12. Теоретико-методологический регулятив художественно-эстетического развития детей дошкольного возраста: теоретико-методологический аспект: моногр. – М.: Гуманитарный изд. центр ВЛАДОС, 2012. – 386 с.
13. Українська та зарубіжна культура [навчальний посібник] / Під заг. ред. Заблоцької К.В. – Донецьк: Східний видавничий дім, 2001. – 372 с.
14. Зигмунд Фрейд. Тотем и табу. Психология первобытной культуры и религии. http://www.fictionbook.ru/en/author/freyid_zigmund/totem_i_tab_u_psihologiya_pervobyitnoyi_k/
15. Цицерон Марк Туллій: «Тускуланські бесіди» (Marcus Tullius Cicero)
16. http://pidruchniki.com/1417012043830/kulturologiya/istoriya_kulturologichnoyi_dumki

БОВАНЕНКО ОЛЬГА АЛЕКСАНДРОВНА. Анализ различных научных подходов к определению понятия «культура» В трудах отечественных и зарубежных исследователей.

В статье раскрыто понятие «культура», проанализирован процесс исторического развития и становления понятия «культура личности». Охарактеризованы философские, исторические, социологические, педагогические, психологические подходы к определению понятия «культура» в трудах отечественных и зарубежных ученых. Рассмотрены культурологический подход и роль культуры в образовательном пространстве.

Ключевые слова: культура, философский, исторический, социологический, педагогический, психологический подходы к определению понятия «культура», культурологический подход в образовании, образовательное пространство.

BOVANENKO OLGA. Analysis of different scientific approaches to the definition of «culture» in the writings of domestic and foreign researchers.

The article deals with the concept of «culture», analyzes the historical development and formation of the concept of «culture of personality». Deals philosophical, historical, sociological, educational, psychological approaches to the definition of «culture» in the works foreign scientists consider, cultural approach and the role of culture in the educational space.

Keywords: culture, philosophical, historical, sociological, educational, psychological approaches to the definition of «culture», cultural approach in education, educational space.

УДК 378. 011.3-051:315: 640. 522. 2

Вайнола Р.Х.

ПРОБЛЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ ДО РОБОТИ В ЗАКЛАДАХ ОЗДОРОВЛЕННЯ ТА ВІДПОЧИНКУ

У статті подано підходи до організації професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів до практики в закладах оздоровлення та відпочинку дітей та молоді. Деталізовано переваги закладів оздоровлення і відпочинку в реалізації завдань профілактики, реабілітації та корекції негативних психоемоційних станів дітей; визначено основні функції закладів оздоровлення та відпочинку: розвиваюча, оздоровча, культурологічна, комунікативна та надано їх характеристику. Представлено критерії оцінки ефективності діяльності закладів оздоровлення та відпочинку. Визначено особливості соціально-педагогічної роботи в літніх оздоровчих таборах. Охарактеризовано тенденції, що потребують саме соціально-педагогічного забезпечення діяльності канікулярних установ. Висунуто специфічні вимоги до особистості соціального педагога, що працює в закладах цього типу. Охарактеризовано завдання та виховні можливості етапів таборової зміни. Надано характеристику окремих форм роботи в умовах закладів оздоровлення та відпочинку.

Ключові слова: заклади оздоровлення та відпочинку; таборова зміна; виховні завдання; функції закладів оздоровлення.

У сучасних умовах розвитку незалежного українського суспільства одним із найважливіших стратегічних завдань щодо забезпечення соціального захисту дитинства має бути реставрація системи оздоровлення та відпочинку. Постає нагальна потреба у зміні підходів на державному рівні до питань збереження і зміцнення здоров'я нації, вирішення проблем в організації оздоровлення та відпочинку дітей, молоді та сімей з дітьми.

Право кожної дитини на користування найбільш досконалими послугами системи охорони здоров'я, засобами лікування хвороб, відновлення здоров'я визначено Конвенцією ООН про права дитини та ратифікована законодавством України (постанова ВР України від 27.02.1991 року №789-ХП).

Разом з цим, система оздоровлення та відпочинку дітей в Україні, яка склалась за радянських часів і протягом тривалого часу потерпала від процесів становлення та економічних перетворень нині потребує термінового